

STANOVANJE U ZAJEDNICI S PODRŠKOM OSOBA S INVALIDITETOM

LIVING IN A COMMUNITY WITH SUPPORT FOR PEOPLE WITH DISABILITIES

Lejla KAFEDŽIĆ, Anida SADIKOVIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za pedagogiju
Franje Račkog, br.1, 71 000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

Stručni rad
Professional article

APSTRAKT

Samostalni život je globalni pokret kojim se ističe pravo osoba s invaliditetom da žive u zajednici, a zasniva se na pretpostavci da svaka osoba treba da ima mogućnost izbora mjesta stanovanja. Osobe s invaliditetom često ne mogu birati gdje će živjeti i mogu živjeti, uglavnom, samo na jednom od dva mjesta: sa svojim roditeljima ili u nekoj instituciji. Institucionalni sistem je osmišljen tako da zaštiti osobe s invaliditetom, međutim, ovakav sistem dovodi do isključenosti iz društva. S obzirom na usvajanje niza dokumenata o pravima osoba s invaliditetom, sve se više teži da se omogući život u lokalnoj zajednici u skladu s ljudskim pravima. Da bi se omogućilo stanovanje u zajednicama, prvo se realizira postupak deinstitucionalizacije koji podrazumijeva promjenu u načinu pružanja usluga stanovanja, te se ide ka sistemu pružanja usluga u okvirima zajednice. Cilj rada je istražiti mogućnosti stanovanja za osobe s invaliditetom s posebnim osvrtom na stanovanje u zajednici s podrškom. Kroz rad će biti analizirana dosadašnja istraživanja o praksi ostvarivanja prava osoba s invaliditetom koje žive u institucijama, te će biti utvrđena područja pružanja podrške koja se realizira za osobe s invaliditetom koje stanuju u zajednicama. Život u zajednici pruža mogućnosti da osobe s invaliditetom žive kao jednakopravni građani, uz podršku za potpuno učestvovanje u svakodnevnom životu.

Ključne riječi: deinstitucionalizacija, kvalitet života, osobe s invaliditetom, podrška, potrebe.

ABSTRACT

Global movement for independent life emphasizes persons' with disabilities rights to live in a community. The movement is based on the presumption that each person has a right to choose a place to live in. Persons with disabilities often cannot choose where they will or can live, and it is mostly one of the two options: either with their parents or in an institution. Institutional system is created to provide protection for the persons with disabilities; however, such system excludes them from society. Considering there are many documents implemented on persons' with disabilities rights, we can say attempts are made to provide a decent life in a local community. In order to actualize it, the first step is deinstitutionalization. Deinstitutionalization means a change in offering housing service and leads to a system in which such services are offered within a community. The aim is to research possibilities for accommodation for persons with disabilities focusing on living in a community with support. This research shall analyze former research papers about achieving rights of persons with disabilities, who live in institutions, in practice. In addition, the research shall determine different fields in which the support is realized for persons with disabilities who live in such communities. Life in a community provides possibilities for persons with disabilities to live as equal citizens with support for complete adaptation in everyday life.

Key words: deinstitutionalization, life quality, persons with disabilities, support, needs.

UVOD

Odnos društva prema osobama s invaliditetom se može posmatrati kroz periode u kojima je bila zastupljena obespravljenoš, izolacija i segregacija, do perioda uvažavanja ličnosti, potreba i ljudskih prava. Put od segregacije do inkluzije je bio dug, ovi periodi su se u različitim zemljama odvijali različitim tempom, u zavisnosti od politike države, njene ekonomske moći, kao i samog odnosa društva prema pojedincu i poštovanju ljudskih

prava. Široko rasprostranjena stigmatizacija i diskriminacija predstavljaju osnovne barijere ka potpunoj inkluziji osoba s invaliditetom. Ono što osobe s invaliditetom isključuje iz društva je neznanje, predrasude i strahovi koji prevladavaju u društvu¹. Stigmatizaciji i diskriminaciji doprinosio je i stav da osobe s invaliditetom nisu u mogućnosti da žive samostalno i da se brinu o sebi.

U skladu s ciljem istraživanja u radu su predstavljene mogućnosti stanovanja osoba s invaliditetom s posebnim osvrtom na stanovanje u zajednicama s podrškom. Stanovanje u zajednici s podrškom je novija mogućnost za osobe s invaliditetom. U odnosu na tradicionalni način institucionalnog smještaja, mogućnost stanovanja u zajednici s podrškom je u skladu sa Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom.

U razvijenim zemljama svijeta početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća dominirale su rasprave o deinstitucionalizaciji osoba s invaliditetom. Stručnjaci, naučnici, čak i političari, iznosili su argumente za i protiv deinstitucionalizacije. U međuvremenu, praksa je pokazala da uključivanje osoba s invaliditetom u lokalnu zajednicu nije samo poželjno s aspekta ljudskih prava, već da je moguće i potpuno opravdano. Ovakav odnos osigurava poštovanje ljudskih prava i veći kvalitet života osoba s invaliditetom, a pokazalo se i finansijski prihvatljivo. U praksi, otvaranje ustanova, kao i njihovo zatvaranje, nije rješenje samo po sebi. Naime, kako bi se svim osobama s invaliditetom pružila mogućnost uključivanja u zajednicu, potrebno je kreirati efikasne mreže službi podrške u lokalnim zajednicama, nakon samog postupka deinstitucionalizacije².

Kao alternativa institucionalnom sistemu zaštite, realizira se projekat koji osobama s invaliditetom nudi mogućnosti aktivnog učestvovanja i stanovanja u lokalnoj zajednici. Projekat "Život u zajednici" je pokrenut od strane Saveza Sumero s ciljem osiguravanja ravnopravnog učestvovanja osoba s invaliditetom u lokalnoj zajednici. Život u zajednici pruža mogućnosti da osobe s invaliditetom žive u svojim zajednicama kao jednaki građani, uz podršku koja im je potrebna za učestvovanje u svakodnevnom životu. U Sarajevu je trenutno osam zajednica u kojima žive osobe s invaliditetom. Na osnovu istraživanja predstavljene su karakteristike stanovanja dvije zajednice s podrškom za osobe s invaliditetom, koje su prve osnovane u Sarajevu. Da bi zajednice funkcionirale, veliku ulogu u tome ima služba podrške koja se sastoji od stručnog tima i mreže prirodne podrške. Shodno tome, predstavljeni su zadaci službe i područja u kojima se pruža podrška osobama s invaliditetom. Do ovih podataka se došlo putem intervjua koji je obavljen sa članovima tima stručne podrške. U radu su korištene: metoda teorijske analize, za prikupljanje i analizu dosadašnjih istraživanja i izvještaja o stanovanju u zajednici, te survey metoda kojom su prikupljeni podaci o načinu funkcionisanja

zajednica s podrškom. Da bi osoba s invaliditetom razvila svoje kapacitete u punom potencijalu i da bi se osigurao život u zajednici izrađuje se individualni plan usmjeren na osobu. Namjera je da se predstave oblici podrške koji osiguravaju unapređenje kvalitete života, ali djeluju i na odnos društva prema pravima i potrebama koje imaju osobe s invaliditetom.

KVALITET ŽIVOTA OSOBA S INVALIDITETOM

Kvalitet života predstavlja složen pojam kojeg brojni autori različito tumače. Kvalitet života je značajan aspekt u egzistenciji pojedinca koji predstavlja jedan opsežan koncept koji u sebi sadrži fizičko zdravlje, psihološko stanje, stepen nezavisnosti i socijalnih odnosa, ličnih vjerovanja i potreba. "Svjetska zdravstvena organizacija je 1993. godine definirala kvalitetu života kao individualnu percepciju vlastite životne stvarnosti u svjetlu kulturalnih i vrijednosnih sistema u kojima neko živi, a s obzirom na očekivanja, vlastite ciljeve i standarde"³. Kvalitet života može biti različit za svaku osobu, ali se uglavnom temelji na zadovoljavanju osnovnih ljudskih potreba.

Da bi pojedinac imao kvalitetan život potrebno je da se poštuje i osigura ostvarivanje ljudskih prava. Svi se slažu da je najhumanija briga za čovjeka ona koja mu omogućuje život u primarnoj sredini, u obitelji i u društvu koje pruža adekvatne i primjerene mogućnosti za razvoj svih osoba. Poseban je naglasak na pravima osoba s invaliditetom i pružanju mogućnosti za život u zajednici kao bitnog segmenta kvalitete života. Iako je prisutna tendencija da se posvećuje pažnja poštovanju i ostvarivanju ljudskih prava, i prava osoba s invaliditetom, pokazatelji učestvovanja osoba s invaliditetom u svakodnevnicu ne nude pozitivne rezultate. To se primjećuje u različitim područjima života, kao što su: zaposlenost, visina prihoda, odgovarajuće stanovanje, pristup javnom prijevozu i zgradama, pristup informacijama, učestvovanje u javnom i političkom životu zajednice ili mogućnostima provođenja slobodnog vremena. Kvalitet života osoba s invaliditetom se često svodi na pružanje medicinske rehabilitacije, liječenja i brige, ali kvaliteta života podrazumijeva zadovoljavanje svih potreba pojedinca. Kvalitet počinje od mjesta stanovanja, mjesta gdje osoba razvija svoje životne navike i susreće se sa svakodnevnim situacijama egzistencije. Međutim, dešava se da osobe s invaliditetom nemaju mogućnost da žive u svom prirodnom okruženju, već su izolovani ustanovama gdje je kvalitet života

upitan. Kvalitetniji život osoba s invaliditetom može se postići kroz kreiranje okoline koja će prihvatati osobe s invaliditetom ravnopravno, kao sve ostale članove društva. Zadovoljstvo vlastitim životom i prihvaćenost od ljudi kojima smo okruženi, čine bitne elemente kvalitete življenja¹. Prioritet jeste da se pruži podrška osobama s invaliditetom da vode kvalitetan i dostojanstven život, što se nudi kroz program uključivanja i stanovanja u lokalnoj zajednici s podrškom, a što je i ujedno neotuđivo pravo svake osobe.

PRAVA OSOBA S INVALIDITETOM

Prava osoba s invaliditetom su utvrđena nizom međunarodnih standarda koje je ratificirala BiH i koji imaju ustavnu snagu, jer su sastavni dio Ustava BiH¹. Međunarodni dokumenti kojima se štite ljudska prava polaze od osnovnog principa da svaki čovjek ima urođena, jednaka, neotuđiva i univerzalna prava koja proizlaze iz dostojanstva svih ljudskih bića. U skladu s tim pravima treba da počivaju i zakonski propisi jedne države, a time je država dužna da regulira ostvarivanje prava, uvažavajući svakog pojedinca.

Član 3. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (2006) u opštim načelima ističe pravo punog i efektivnog učešća i uključenosti u sve sfere društvenog života osoba s invaliditetom. Čime se ukazuje da osobe s invaliditetom trebaju biti dio društva uz jednako uvažavanje svih ljudskih prava. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom promovira, štiti i osigurava puno i ravnopravno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda od strane svih osoba s invaliditetom. Sva prava se temelje na ravnopravnosti sa osnovnim ljudskim pravima.

Član 19. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (2009), naglašava pravo na samostalni život i uključenost u lokalnu zajednicu. Države potpisnice Konvencije o pravima osobama s invaliditetom, priznaju jednako pravo osobama s

invaliditetom da žive u zajednici i uživaju pravo izbora jednako sa drugim osobama s ciljem potpune uključenosti u zajednicu i učešća u životu zajednice, time se nalaže da:

- a) osobe s invaliditetom imaju mogućnosti izbora svog mjesta stanovanja, gdje i s kim će živjeti, ravnopravno s drugim osobama, te nisu primorane živjeti po određenom programu;
- b) osobe s invaliditetom imaju pristup nizu službi podrške u svojim domovima, ustanovama za smještaj i drugim službama za podršku u lokalnoj zajednici, uključujući asistenciju potrebnu za podršku življenju i uključivanju u zajednicu, i sprječavanje izolacije ili isključenosti iz zajednice;
- c) usluge u lokalnoj zajednici, oprema i prostori namijenjeni općoj populaciji dostupni su na ravnopravnoj osnovi osobama s invaliditetom i u skladu su s njihovim potrebama⁴.

Ovim pravom je navedena mogućnost da osobe s invaliditetom izaberu mjesto svog stanovanja, te da imaju pristup službi podrške u svojim domovima i lokalnoj zajednici. Pravo na život u zajednici je jedno od temeljnih ljudskih prava. Ovo pravo je, također, naznačeno od strane Evropske unije i Vijeća Evrope, koje imaju za cilj da osiguraju aktivnu inkluziju i puno učešće osoba s invaliditetom u društvu.

Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti osoba s invaliditetom, usvojena 2003. godine u BiH naglašavaju, također, jednakost svih osoba, te se kroz uvod objašnjava da "princip jednakih prava podrazumijeva da su potrebe svakog pojedinca jednako važne, te da ove potrebe trebaju biti osnovom za planiranje u svakom društvu, s tim da se sve raspoložive mogućnosti moraju upotrijebiti na način kojim će se svakom pojedincu osigurati jednake mogućnosti učestvovanja⁵. Pored toga, naglasak je i na tome da su osobe s invaliditetom članovi društva i imaju pravo ostati u svojim lokalnim zajednicama, te dobiti podršku koja im je potrebna u okviru redovnih struktura. Stoga i ovaj temeljni međunarodni dokument propisuje pravila kojih se treba pridržavati BiH, s ciljem osiguravanja životnih uslova i ostvarivanja prava osoba s invaliditetom.

Pored toga, Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom KS regulisan je status osoba s invaliditetom kao i pitanje smještaja. Smještaj u ustanovu socijalne zaštite mogu ostvariti osobe kojima je potrebna stalna briga i pomoć, ukoliko se

¹ Institucija ombudsmena je u skladu sa Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji organizirala Odjel za zaštitu prava osoba s invaliditetom kao posebnu organizacijsku jedinicu u cilju osiguranja promoviranja i efikasnije zaštite prava osoba s invaliditetom, time je načinjen i Specijalni izvještaj o pravima osoba s invaliditetom (2010), u kome su detaljno objašnjena prava osoba i zakonska regulativa u Bosni i Hercegovini. Najveći broj osoba s invaliditetom nije svjestan kršenja njihovih prava, npr. nemogućnost pristupa informacijama, obrazovanju, zapošljavanju ili zdravstvenim uslugama predstavlja ujedno i kršenje osnovnih ljudskih prava. S obzirom na to, ukazali su na najvažnije dokumente u oblasti zaštite ljudskih prava koji se ujedno odnose i na zaštitu ljudskih prava osoba s invaliditetom.

Više na:
[http://www.ombudsmen.gov.ba/Publikacije.aspx?category=Special+R](http://www.ombudsmen.gov.ba/Publikacije.aspx?category=Special+Reports)
 eports

ne može ostvariti unutar obitelji ili na neki drugi način. U BiH postoje ustanove, kao što su zavodi za osobe s invaliditetom, koji mogu pružiti trajni smještaj osoba s invaliditetom. O smještaju u ustanove odlučuje centar za socijalni rad, uz svu potrebnu dokumentaciju, nalaze i mišljenja stručnjaka o zdravstvenom stanju i radnoj sposobnosti osobe. Centar za socijalni rad, koji je smjestio osobu u ustanovu, dužan je da prati potpuni tretman i odnos prema osobi koja se nalazi u ustanovi. Sa ovim dokumentima reguliran je status osoba s invaliditetom u pogledu smještaja i stanovanja. Međutim, i dalje ostaje pitanje na koji način se realiziraju ovi propisi u praksi. Stanovanje u zavodima za osobe s invaliditetom u našoj državi je prisutno i ukorijenjeno u praksi. Postavlja se pitanje koliko se ovim načinom smještaja poštuju prava osoba s invaliditetom. U novije vrijeme se uvode promjene u skladu sa propisima međunarodnih dokumenata, ali i sa pozitivnim primjerima iz susjednih država sa novim oblikom stanovanja, tj. stanovanja u zajednicama s podrškom, koje je namjenjeno sprječavanju institucionalizacije osoba s invaliditetom. Tome u prilog ide usvajanje Akcionog plana (2017) za provedbu strategije deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u FBiH (2014-2020), koji ima cilj da se smanji korištenje usluga institucionalnog smještaja, i da se osobama koje su već smještene u ustanove osigura mogućnost da žive u zajednici sa podrškom. Na ovakav način bi se osigurala zaštita ljudskih prava i prelazak sa institucionalne brige na socijalnu inkluziju u zajednici.

POLOŽAJ OSOBA S INVALIDITETOM U BOSNI I HERCEGOVINI

Za osobe s invaliditetom pronalaženje mjesta koje će zvati svojim domom, jedan je od težih zadataka, s obzirom na ustaljeni institucionalni sistem zaštite koji je već dugo prisutan u BiH. Stanovanje i boravak u obitelji, sa svojim roditeljima braćom i sestrama je najpovoljniji oblik stanovanja za osobe s invaliditetom. S obzirom na stepen invaliditeta dešava se da obitelj nije u mogućnosti pružiti adekvatan tretman, pa se zbog toga osobe s invaliditetom smještaju u ustanove. Također, jedno od glavnih pitanja i briga roditelja koje imaju dijete s invaliditetom jeste i šta će se desiti sa djetetom nakon njihove smrti, ko će se brinuti i pomagati osobi s invaliditetom, kojoj je neophodna pomoć i podrška druge osobe. Obično se u BiH u tim situacijama brine centar za socijalni rad, te se osoba smješta u ustanovu. Pored toga, dešava se da i

obitelj od samog rođenja na preporuku doktora smjesti svoje dijete u neku od ustanova. Dakle, ustaljeni oblik smještaja osoba s invaliditetom jeste institucionalni sistem, koji podrazumijeva socijalno i zdravstveno zbrinjavanje. Ovaj smještaj je postao tradicionalno rješenje, koje se godinama primjenjuje bez uvođenja promjena i inovacija i novih sistema podrške, koji bi trebali pružiti kvalitetniji život za osobe s invaliditetom. Stanovanje u ustanovi, odnosno u zavodima koji postoje u BiH, sve više postaje predmetom istraživanja, jer se uočilo da se ne poštuju osnovna ljudska prava, a izražena je i socijalna isključenost osoba s invaliditetom u društvu. U Federaciji BiH ustanove u koje se najčešće smještaju osobe s invaliditetom su: Zavod za zaštitu djece i omladine „Pazarić“, Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba „Bakovići“ i Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba u Fojnici „Drin“. Broj osoba u ustanovama socijalne zaštite u kojima su smješteni djeca, mladi i odrasle osobe s invaliditetom iznosio je 1.7427 u 2015. godini². U BiH zaštitu nude i dnevni centri. Međutim, ti centri su, uglavnom, zastupljeni u većim gradovima. Također, rad u dnevnim centrima se odnosi na to da se zainteresuju i zaposle osobe s invaliditetom, bez organiziranog pokušaja da se razviju vještine za samostalni život. Štaviše, primjetan je i nedostatak usluga u zajednici da bi se podržale osobe s invaliditetom da pohađaju tzv. redovne škole i pružanje usluga, kao što su obrazovno savjetovanje, govorna terapija, fizioterapija i kvalifikovano osoblje koje bi podržalo dijete u učionici unutar tzv. redovne škole⁶. Institucionalni sistem je osmišljen tako da zaštiti osobe s invaliditetom, gdje kontrolu usluga, pa samim tim i načina života, vrše, uglavnom, stručnjaci u specijalizovanim ustanovama. Ovakav sistem dovodi do isključenosti iz društva, a većina ovih ustanova je smještena na udaljenim lokacijama gdje osobe imaju malo ili nimalo interakcije sa okolinom⁷. Međutim, kako raste svijest društva, sve više se vodi i briga o načinu života u ustanovama za trajni smještaj. BiH čini pomake i vidljivije su promjene. Jedna od njih jeste i uvođenje novog oblika zaštite i podrške za osobe s invaliditetom kroz mogućnost stanovanja u zajednici s podrškom. Da bi se omogućilo stanovanje u zajednicama, prvo se realizira potupak deinstitutionalizacije koji podrazumijeva promjenu u načinu pružanja usluga

² Podaci se navode od strane Institucije ombudsmena za ljudska prava u Specijalnom izvještaj o stanju prava osoba sa intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini, 2018; prema podacima Agencije za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2011.-2016. godine, izdanje 2018. godine.

stanovanja i to izvan sistema usluga zasnovanih u ustanovama, te se ide ka sistemu pružanja podrške u okvirima zajednice. Pored ovog postupka, koji zahtijeva određenu proceduru, vrši se i prevencija institucionalizacije, tako što se sprječava da se osobe smještaju u ustanove, a istovremeno se pruža i mogućnost stanovanja u zajednici.

DEINSTITUCIONALIZACIJA OSOBA S INVALIDITETOM

Deinstitucionalizacija je termin koji opisuje preseljenje osoba iz institucionalnih oblika zaštite u druge prirodnije sredine, ali predstavlja i pokušaj da se na dosljedan i sistematičan način promijeni nametnuti način života i izolacija iz društva. Deinstitucionalizaciju bi otuda trebalo definirati kao proces koji ima za cilj da osobama s invaliditetom osigura učešće u društvu nudeći širok spektar usluga na nivou zajednice, a poštujući pri tom principe izbora i odlučivanja⁷. Jedno od ključnih polazišta u inkluziji jeste da se pruži podrška obitelji, odnosno svi resursi se usmjeravaju na davanje podrške u prirodnoj socijalnoj sredini. Cijena smještaja osobe u instituciju je otuđenje od obitelji i prirodne socijalne sredine u kojoj, u pravilu, osoba često ostaje do kraja života. Važno je da se osobama s invaliditetom pruži podrška u njihovom domu, umjesto u umjetno stvorenoj institucionalnoj sredini. Dom ne podrazumijeva samo biološku obitelj, on može biti i u adoptivnoj obitelji, udomiteljskoj obitelji, kao i u oblicima samostalnog stanovanja za odrasle osobe². Odrasle osobe s invaliditetom mogu nakon smrti svojih roditelja ostati živjeti u svojim stanovima/kućama/ili mogu biti smještene u unajmljene stanove u kojim će im se pružati podrška, a ne da se ide ka ustaljenom sistemu smještaja u ustanove, što je do sada bila praksa.

Svrha prevencije jeste da se spriječi odlazak u ustanovu i da se poveća izlazak iz ustanova u nove oblike zaštite, pružajući mogućnosti stanovanja u lokalnoj zajednici, što bi trebalo biti usklađeno s prioritetima razvoja mreže usluga na lokalnoj razini. "Biti u instituciji nije humani način života. Institucija oduzima osobi sve stvari radi kojih vrijedi živjeti, kao što su radost, sreća, ljubav, nježnost i čak i želju za životom"⁸. Posjete Zavodima u BiH koje je provela Institucija ombudsmena BiH³

³ Delegacija Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH je ocijenila potrebnim izvršiti procjenu stanja u ustanovama socijalne zaštite u kojima su smještene osobe s invaliditetom, te je na osnovu toga nastao Specijalni izvještaj o stanju u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba u razvoju u BiH, 2009.godine. Kako bi bio provjeren stepen implementacije preporuka koje je izdala Institucija ombudsmena nadležnim organima u okviru Specijalnog izvještaja iz

pokazale su da je odsustvo kvalitetne zaštite te kontrole i nadzora od strane nadležnih organa, osobe s invaliditetom koje su smještene u ustanove, dovelo je do toga da su postali stanovnici čija se osnovna ljudska prava narušavaju. Zadnjih godina počelo se više raditi na polju poboljšavanja kvalitete života osoba s invaliditetom, što je pokazalo da je ovim ustanovama nepohodna transformacija. Da bi došli do zadovoljavajućeg nivoa kvalitete života osoba s invaliditetom nepohodno je da se zakonski odredi jasna terminologija koja će se primjenjivati u svim pravilnicima i zakonima jednako⁹. Važno je da se sačine osnovni principi, uz uvažavanje međunarodnih standarda koji uređuju prava osoba s invaliditetom, za kategorizaciju ustanova za smještaj osoba. Potrebno je riješiti pitanje prevelikog broja osoba na jednom mjestu, ali i svakako poboljšati sami uvjeti unutar ustanova, jer je potrebno da se posveti pažnja ambijentu u kojem djeca i odrasli u zavodima provode vrijeme, tako što će se interijer upotpuniti sa igračkama, slikama, predmetima veselih boja, oslikati zidove i sl.¹⁰

Važan segment jeste svakako i poboljšavanje zdravstvene i socijalne zaštite, tako što je potrebno zaposliti ljekara, defektologa, pedagoga i druge stručne osobe. S obzirom da u nekim zavodima i postoje programi stručnog usavršavanja osoblja neophodno ih realizirati. Nezaobilazno jeste i polje obrazovanja, koje se može realizovati kroz saradnju sa školama, nevladinim sektorom, medijima i lokalnom zajednicom u cilju smanjivanja marginalizacije i prisutnih predrasuda o osobama s invaliditetom. Jedino na ovaj način, kroz uvođenje promjena i poboljšavanja uslova života, se može doći i do poštovanja prava osoba s invaliditetom i osiguravanja dostojanstvenog života. Krajnji cilj deinstitucionalizacije jeste uspostavljanje sistema koji osigurava individualnu podršku svakom pojedincu kako bi aktivno učestvovao u planiranju, sprovođenju i vrednovanju mjera koje se odnose na njegov život.

STANOVANJE U ZAJEDNICI S PODRŠKOM ZA OSOBE S INVALIDITETOM

Mogućnosti stanovanja osoba s invaliditetom su se značajno izmjenile u zadnjih 25 godina. U većini

2009.godine izvršena je ponovo procjena stanja i 2018.godine je objavljen Specijalni izvještaj o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini, gdje se sagledavalo stanje u ustanovama za smještaj osoba s invaliditetom, s ciljem unapređenja kvalitete života svih osoba.

zemalja zadnjih godina su povećane mogućnosti stanovanja u zajednici, a time je umanjen interes za institucionalni smještaj. Promjene su išle od institucionalnog smještaja ka zbrinjavanju u okviru lokalne zajednice uz osiguranje adekvatne podrške. Oblici podrške su omogućeni kroz različite opcije, kao što su: obiteljska podrška u domu osobe, male grupne zajednice, stanovanje uz podršku i razvojna njega. Takav odnos je doveo do drugačijeg odnosa društva prema osobama s invaliditetom. Danas u SAD-u osobe s invaliditetom žive u stanovima u zajednici. Život u manjim decentraliziranim domovima osigurava osobama više mogućnosti da budu uključeni u aktivnosti u zajednici i da stiču više životnih iskustava i vještina koje će im pomoći da žive samostalije⁸. Svaka zajednica nudi svoje resurse, kao što su: zdravstvo, obrazovanje, radna mjesta, javne službe, kupovine, kulturne i sportske događaje, vjerske službe i javni prijevoz. Kroz ove resurse se mogu zadovoljiti interesi svake osobe i učiniti život kvalitetnijim. Usluga stanovanja uz podršku namijenjena je svim osobama s invaliditetom koje trebaju podršku kako bi vodile samoodređene živote u zajednici. Samoodređen život se odnosi na mogućnost donošenja odluka i upravljanja svojim životom u najvećoj mogućoj mjeri. Samoodređenje nije privilegija, nego pravo svake osobe¹¹.

Izraz 'život u zajednici' i 'život uz podršku' se mnogo koriste, ali nema precizne definicije ovih izraza. U suštini, oni označavaju život u skladu s ljudskim pravima. Život u zajednici je namijenjen svim osobama s invaliditetom koje trebaju podršku kako bi živjele u lokalnoj zajednici (osobe koje su deinstitucionalizirane i osobe čija se institucionalizacija želi spriječiti). Život u zajednici se odnosi na mogućnost da osobe s invaliditetom žive kao jednaki građani, uz podršku koja im je potrebna da bi učestvovali u svakodnevnom životu, kao što je život u sopstvenom domu, sa svojom obitelji, odlazak na posao, odlazak u školu i učestvovanje u aktivnostima zajednice. U ovom cjelokupnom programu se ide ka tome da osoba s invaliditetom ima pravo da samostalno ili uz podršku odlučuje o svom životu. Život u zajednici se promatra kao vid usluge za koju je angažovana služba podrške, tako da usluge zasnovane u zajednici predstavljaju svaku vrstu usluge koja se pruža u zajednici umjesto u ustanovi. One obuhvataju: službu za ranu intervenciju, zbrinjavanje u hraniteljskim obiteljima, inkluzivno obrazovanje, usluge zapošljavanja uz podršku, usluge stanovanja uz podršku, zagovaranje i podršku za samozastupanje i samoodređenje, obuku za stjecanje vještina potrebnih za samostalni život, službu za donošenje

odluka uz podršku, savjetovanje za porodice i produženi boravak. Uz odgovarajuću podršku, osobe s invaliditetom mogu da žive samostalno i da u potpunosti učestvuju u društvu. Nekim osobama je potrebno više pomoći i podrške nego drugima, a sve u zavisnosti od stepena invaliditeta. U cilju što kvalitetnijeg života i usvajanja znanja i vještina, koje su neophodne za obavljanje svakodnevnih aktivnosti, u sklopu zajednice, osobama s invaliditetom se pruža podrška, koja je u skladu s individualnim potrebama i mogućnostima. Osobe koje su u službi podrške trebaju dobro poznavati karakteristike osoba s invaliditetom, da bi im na adekvatan način mogli pristupiti i pružiti onaj vid podrške koji je potreban osobi u određenoj situaciji.

Savez organizacija za podršku osobama s invaliditetom Sumero u saradnji sa članicama Udruženjem „Svjetlost” Zenica, Udruženje „Oaza” Sarajevo, Udruženje “Sunce” Mostar i Udruženje za socijalno uključivanje osoba s invaliditetom TK Tuzla u oktobru 2009. je počeo sa realizacijom Projekta “Prevenција institucionalizacije osoba s invaliditetom u FBiH”. Nakon toga je namjera bila da se osobama s invaliditetom osiguraju bolji uslovi života u skladu s ljudskim pravima, te je Savez Sumero je uz podršku Open Society Mental Health Initiative i Federalnog ministarstva pravde u 2010. godini implemetirao projekat usmjeren na uspostavu mješovitog modela socijalnih servisa za osobe s invaliditetom u FBiH u cilju prevencije smještaja osoba s invaliditetom u institucije i stvaranja preduslova za život u zajednici¹². Savezu Sumero je omogućeno da usvoji znanja o primjeni modela *Planiranje usmjereno na osobu* i na taj način krene u realizaciju projekta “*Život u lokalnoj zajednici sa podrškom za osobe s invaliditetom*”. Program stanovanje u zajednici s podrškom se realizovao 2011.godine kroz osnivanje prvih pilot stambenih zajednica u Sarajevu i Mostaru.

Ovo je bio dug put formiranja prvih zajednica sa podrškom, a slična je praksa i u evropskim zemljama, da je nevladin sektor bio glavni pokretač promjena i uvođenja naprednih modela pružanja podrške osobama s invaliditetom prema evropskim standardima.

Usluge zasnovane u zajednici i podrška od suštinske su važnosti ako će države da ostvare političke ciljeve Evropske unije i Vijeća Evrope, u smislu promoviranja jednakih mogućnosti za osobe s invaliditetom. BiH je na početku i dug je put da se ostvare svi ciljevi. Međutim, dobar pokazatelj jeste i što se krenulo putem uvažavanja prava osoba s invaliditetom i samog formiranja zajednica sa podrškom.

ZAJEDNICE S PODRŠKOM ZA OSOBE S INVALIDITETOM U KANTONU SARAJEVO

Jedan od glavnih ciljeva stanovanja uz podršku jeste da se podrže osobe s invaliditetom da učestvuju u životu u zajednici i da ostvare svoje želje i težnje. Program stanovanja u zajednici uz podršku nudi odraslim osobama s invaliditetom smještaj u stanovima u lokalnoj zajednici uz pružanje podrške kako bi mogli živjeti što je moguće samostalnije.

Cilj ovog programa jeste pružanje podrške i poticanje u svakodnevnim aktivnostima i situacijama, kao što su: odgovorno ophođenje s novcem, briga o sebi i o stanu, priprema hrane, korištenje javnog prijevoza, razvijanje pozitivnih odnosa prema osobama s kojima žive. Kroz ovaj sistem vrši se poticanje i razvoj sposobnosti osoba kroz aktivno uključivanje u život u zajednici kroz stvaranje kruga podrške, učestvovanja u kulturnim, rekreativnim, sportskim i religioznim aktivnostima koje zajednica pruža i uključivanje u radne aktivnosti u okolini. Ovakvim oblikom podrške omogućava se osobama s invaliditetom potpuna socijalna uključenost i učestvovanje u zajednici.

Da bi svakodneve aktivnosti bile usklađene s interesima i mogućnostima osobe izrađuje se osobni plan usmjeren na osobu, koji je neophodan za postizanje što kvalitetnije socijalne usluge, jer aktivno učestvovanje osobe u planiranju, provedbi i evaluaciji pružanih usluga značajno doprinosi postizanju bolje usluge i boljih rezultata. Takvim odnosom pruža se mogućnost osobama s invaliditetom da donose odluke temeljene na njihovim vlastitim životnim ciljevima. "Osobno usmjeren planiranje je krovni pojam koji obuhvata različite i specifične pristupe u pomaganju korisnicima socijalnih usluga za poboljšanje njihova statusa i planiranja kvalitetnijeg života¹³. Cilj osobno usmjerenog planiranja je odrediti individualne interese i potrebe svake osobe i strukturirati podršku u skladu s tim potrebama, gdje se određuje nivo potrebne podrške koju svaki pojedinac treba kako bi obavljao sve aktivnosti u životu što je moguće samostalnije. Da bi se postigli svi ciljevi i zadaci koji se postavljaju kroz planiranje, važno je voditi računa o principima dobrog planiranja koji podrazumijevaju sljedeće činjenice¹³:

- a) osoba je u središtu planiranja (njegov kapaciteti, sposobnosti, želje, snovi),
- b) osobno usmjeren planiranje okuplja obitelj, prijatelje i sve dobronamjerne osobe iz kruga

osobe u fokusu planiranja,

- c) osobno usmjeren planiranje sadrži popis promjena koje je potrebno učiniti u perspektivi (kratkoročno, srednjoročno i dugoročno),
- d) osobno usmjeren planiranje sadrži jasne ciljeve što to osoba očekuje od budućnosti i kakvu vrstu podrške treba ili očekuje,
- e) ukoliko se planira deinstucionalizacija, plan treba biti vezan uz stil života u zajednici,
- f) krajnji rezultat osobno usmjerenog planiranja mora biti jedinstven plan s jasno vidljivom vizijom, usmjeren prema pozitivnim životnim promjenama.

Značaj osobno usmjerenog planiranja leži u činjenici da osoba s invaliditetom dobiva neposrednu priliku govoriti o sebi, o vlastitim interesima, a nesmetano može iznositi prikaz vlastitih snaga, kapaciteta i postignuća time se daje mogućnost za određivanje prioriteta u vlastitom životu. Kroz planiranje se definira individualni plan, koji ima za cilj uvođenje promjena u životu osobe. Promjene su utvrđene na temelju sveobuhvatne procjene potreba, poteškoća i resursa, u dogovoru s osobom, članovima njegove obitelji, pružateljima usluga te drugim osobama.

Prilikom planiranja zajedno s osobom se dolazi do vizije vlastite budućnosti čiji je najčešći ishod stanovanje u zajednici uz određeni nivo podrške. Planom se određuje koji nivo podrške je potreban za uvježbavanje svakodnevnih životnih vještina uz održavanje lične higijene i urednosti životnog prostora, pripreme jednostavnih obroka, zapošljavanja, uspostave odnosa s drugim ljudima iz zajednice, pronalaženja prijatelja, te planiranje slobodnog vremena (izlasci, posjete, odlasci na izložbe, koncerte, sportske priredbe i slično). "Jedna od posebnosti individualnog planiranja za odrasle osobe s invaliditetom su postavljeni ciljevi koji su često usmjereni njihovom što većem osamostaljivanju i kreiranju individualne kvalitete življenja, za razliku od razdoblja djetinjstva i razdoblja odrastanja kada se planiranje primarno vezuje uz obiteljsku kvalitetu življenja"¹³. Najvažniji elementi individualnog planiranja se odnose na operacionalizaciju ciljeva za kratkoročni, srednjoročni ili dugoročni period. Individualni plan sastoji se od nekoliko cjelina: uvodni dio/vlastita životna priča, osobni resursi, socijalna mreža, lična procjena vlastitog zdravlja, ciljevi planiranja i operacionalizacija ciljeva¹³. Svaka osoba koja živi u zajednici s podrškom ima u svojoj sobi na velikom papiru koji stoji na zidu iznad kreveta zapisane svoje ciljeve, tako da svakodnevno imaju podsjetnik, na ciljeve koje su postavili.

Da bi se imali pokazatelji o napredovanju i uspjehu koji je postignut u zajednici neophodno je izvršiti prvu evaluaciju, koju je korisno provesti nakon šest mjeseci od početka stanovanja i donošenja plana, dok se daljnje evaluacije u pravilu rade jednom godišnje. Sastanke organizira voditelj zajednice koji vodi neposrednu brigu o realizaciji individualnog plana svake osobe u zajednici. U slučaju bilo kakvih značajnijih promjena u životu osobe s invaliditetom može se organizirati revizija plana, njegova nadopuna ili promjene.

Život u zajednicama sa podrškom je poput života u obitelji. U prvoj osnovanoj zajednici s podrškom žive četiri osobe. Životni put svakog od njih je bio različit. Jedna osoba je boravila u Zavodu "Mjedenici" tokom školovanja, te u Dječijem domu "Bjelave", a zatim kao podstanar jednu godinu. Nakon punoljetstva osoba je boravila u Zavodu "Pazarić" šest mjeseci. Taj period njegovog života je bio dosta stresan, zbog stalnog mijenjanja mjesta stanovanja. I.K. objašnjava: "Uslovi u Zavodu su uredni, mada u istoj sobi živiš sa njih pet/šest, nisi mogao birati šta ćeš da jedeš, da radiš, jer su sve određivali ljudi koji su zaduženi za to, a sve se moglo odvijati u granicama dvorišta. Ružno je kad znaš da je iza ograde dvorišta sloboda, da ljudi šetaju, a ti možeš jedino da šetaš po tom dvorištu." U Zavodu je proveo malo vremena, ali kaže da je sada sve bolje i ljepše. Iako je i ranije bio dosta samostalan, kroz stanovanje u zajednici uz podršku usavršio je vještine potrebne za svakodnevni život i rado obavlja sve zadatke koje ima: kuhanje, uređivanje stana i odlazak na trening. Druga osoba koja živi u ovoj zajednici dolazi iz obitelji koja je bila disfunkcionalna, te je sam kvalitet života bio narušen. Treća osoba je živjela u svojoj obitelji. Međutim, ova osoba je odlučila da svoj život nastavi u zajednici s podrškom s ciljem da se osamostali. Pored asistenata, podršku mu pružaju članovi njegove obitelji. Četvrta osoba koja živi u ovoj zajednici je nakon smrti roditelja trebala biti smještena u jednu od ustanova, ali se otvorila mogućnost života u zajednici. Kroz podršku naučio je da kuha, pere suđe i da obavlja kućanske poslove, koje su za njega ranije obavljali roditelji. Prvoosnovana zajednica je bila primjer da osobe s invaliditetom mogu da žive u lokalnoj zajednici, uz podršku. Rezultat toga je i osnivanje novih zajednica u Sarajevu.

U drugoj zajednici stanuju četiri osobe. Braća I.H i Z.H. su odlučili da stanuju u zajednici s podrškom, jer su ostali bez majke. U zajednici borave od juna 2011. godine, odnosno od samog njenog osnivanja. Tu postoji plan aktivnosti i svako ima

svoje zadatke, koje treba izvršiti. Njihov dan počinje rano, uobičajeno za svaku obitelj: obavljanje higijenskih aktivnosti, spremanje sobe sobu i doručak. Nakon jutarnjih aktivnosti, dogovaraju se šta treba da urade u toku dana. Naučili su kuhati, peglati veš, koristiti veš mašinu i obavljati druge kućanske poslove. Braća I.H. i Z.H. idu u Udruženje "Oaza" gdje učestvuju u radionicama. Pored toga, redovno odlaze u kino, pozorište i muzeje. U toku posjete zajednicama, uočeno je da se stariji brat brine o mlađem bratu, što govori o tome da osobe u zajednicama imaju mogućnost da pružaju podršku jedni drugima i da uče zajedno. U ovoj zajednici stanuju i A.B. i M.R. koji kažu da im je odlično i da je potrebno što više ovakvih zajednica, jer se sada osjećaju samostalnije i imaju mogućnost da odlučuju o svom životu.

Sada nakon sedam godina rada i uspostave sistema podrške, može se govoriti o broju od 80 osoba koje žive u zajednici sa podrškom. Obzirom da su prve zajednice u Sarajevu osnovane u aprilu i junu 2011. godine, kod osoba koje su članovi ovih zajednica je vidljiv napredak u odnosu na znanje i iskustva koja su imale prije dolaska u zajednicu s podrškom. Osobe su kroz ovaj oblik zaštite i stanovanja razvile praktične vještine i osamostalili su se u obavljanju svakodnevnih aktivnosti. Savladali su vještine kuhanja, te su se osposobili da koriste javni prijevoz i razvili su veći stepen higijenskih navika. Aktivnim učešćem u aktivnostima zajednice razvili su socijalne kompetencije i odnose sa okolinom. Ovim pristupom se podiže svijest društva, kako u pogledu i shvatanju osoba s invaliditetom, tako i u šansama same osobe za lični razvoj. Stanovanje u zajednici s podrškom povećava svijest o osobama s invaliditetom, oni postaju 'vidljivi' i zajednica ne sagledava samo njihove teškoće, nego i potencijale. Svakodnevnne aktivnosti članovi obavljaju u skladu sa svojim sposobnostima. Druženja, rođendanske zabave i odlasci na izlet su sastavni dio života osoba s invaliditetom koji žive u ovim zajednicama. Funkcioniranje i sloga koja je prisutna u zajednicama odaje toplo ozračje koje ove zajednice čini poput obitelji. Komunikacija i odnosi između članova su još jednom dokazali da je dom ondje gdje se čovjek osjeća lijepo i priznato.

Zadaci službe podrške za osobe s invaliditetom
Službe podrške mogu mnogo doprinijeti da osobe s invaliditetom funkcionišu u svom punom potencijalu, ali ovakvi vidovi podrške se ne mogu uspostaviti i održavati bez podrške i predanosti

svih članova zajednice. Podrška se ogleda u obavljanju svakodnevnih aktivnosti, te može biti: povremena, ograničena, intenzivna i sveobuhvatna podrška za osobe s invaliditetom. Povremena podrška pruža se osobama koje imaju visoki stepen nezavisnosti, ali povremeno trebaju podršku. Ovaj se oblik podrške pruža i kada dođe do promjene u životnim okolnostima osobe, kao što su preseljenje u drugi stan ili prekid emotivne veze. Povremena podrška varira u svom intenzitetu, te je nekad ograničena samo na podršku koju pruža staratelj. Ograničena podrška odnosi se na kontinuiranu podršku u određenim aktivnostima, bilo da se radi o nekoliko sati dnevno ili sedmično. Ovu vrstu podrške obično pruža asistent. Intenzivna podrška pruža se tokom cijelog dana, svaki dan za različite aktivnosti. Sveobuhvatna podrška odnosi se na svakodnevnu podršku osoblja tokom 24 sata, bilo da se radi o aktivnostima u stanu ili zajednici¹⁴. U skladu s individualnim interesima i potrebama svake osobe podrška se pruža u sljedećim područjima: aktivnosti u kućanstvu, aktivnosti u zajednici, briga o zdravlju i sigurnosti, slobodno vrijeme, stvaranje, održavanje i širenje odnosa sa drugim ljudima, aktivnosti rada i aktivnosti cjeloživotnog obrazovanja. Bez obzira o kojoj vrsti podrške je riječ, ključna odrednica jeste da se pruži podrška, a ne da se kontrolira osoba s invaliditetom. Svaka je osoba jedinstvena, pa se stoga način pružanja podrške razlikuje od osobe do osobe. Neke osobe s invaliditetom trebaju podršku samo u složenijim aktivnostima, dok neke trebaju kontinuiranu podršku, a to se sve unaprijed odredi i isplanira kroz individualni plan usmjeren na osobu.

Kada je u pitanju pružanje podrške osobama s invaliditetom, onda se govori o službi podrške koju čini tim koji se sastoji od staratelja i voditelja (najčešće rehabilitatori, socijalni radnici, psiholozi ili radni terapeuti), te asistenata. Osoblje koje je uključeno u pružanje podrške stručno je osposobljeno za svoje radne zadatke, te ima obavezu kontinuiranog stručnog usavršavanja da bi na što bolji način odgovorili na potrebe osoba s invaliditetom. Osobi podršku u svakodnevnom životnim aktivnostima u stanu i zajednici pruža asistent. Asistent podržava osobu u onoj mjeri koja je potrebna da bi osoba bila uspješna u aktivnostima svakodnevnog života. Asistent je prisutan u zajednici kada god je to potrebno i pruža onaj oblik podrške koji je osobi potreban. U zajednicama u Sarajevu prisutan je po jedan asistent za svaku zajednicu, koji pruža svim osobama podršku. Uz dogovor i plan aktivnosti podrška se pruža svakom članu i to se do sada

pokazalo uspješnim. Praksa u razvijenim zemljama jeste da svaka osoba ima ličnog asistenta. Međutim, to nije situacija u ovim zajednicama. Pored asistenta, tu je širok krug osoba koje pružaju podršku osobama s invaliditetom. Staratelj u skladu s ciljevima postavljenim u osobno usmjerenom planu, sa asistentom dogovara područja i stepen pružanja podrške. Voditelj službe stanovanja upravlja ljudskim i finansijskim resursima službe. Uloga stručnjaka u zajednici bitno se mijenja, oni postaju pomagači, potiču, predlažu i slušaju, ali ključnu ulogu u procesu planiranja imaju same osobe. Takva promjena uloga može izazvati brojne nedoumice i predstavlja izazov za većinu profesionalaca, stoga je neophodno nastaviti usavršavati i obučavati osoblje koje pruža podršku osobama s invaliditetom. Kako je obavezno stručno usavršavanje službe podrške, tako se vrši i obrazovanje i usavršavanje samih osoba s invaliditetom kako bi bili što uspješniji i samostalniji u obavljanju svakodnevnih aktivnosti. Pored tima iz službe podrške, na raspolaganju su i vanjski saradnici koji su upoznati sa svim osobama iz zajednice i stoje im na raspolaganju. Podršku im pružaju i uposlenici policije koji ih redovno obilaze. Na raspolaganju su im i usposlenici Hitne pomoći, kao i brojne institucije koje su spremne da budu dio podrške za osobe s invaliditetom.

Cilj je da se razvije i prirodna mreža podrške za osobe s invaliditetom, koja će biti veliki oslonac u razvoju socijalnih kompetencija osoba s invaliditetom. "Prirodna mreža podrške predstavlja skup osoba s kojima neka individua ima tekuće interakcije u svakodnevnom životu, odavajući različite nivoe prijateljstva, brige, podrške, i obostrane pomoći kroz različite aktivnosti. Članovi prirodne mreže podrške dijele uzajamno poštovanje i međuovisnost, gdje svaka osoba dobija intrinzične koristi iz takvih interakcija"⁸. Mogući članovi mreže podrške mogu biti: roditelji, braća i sestre, rodbina, susjedi, članovi šire porodice, prijatelji porodice, učesnici u zajednici i aktivnostima slobodnog vremena, stručni timovi iz oblasti obrazovanja, drugovi u razredu, saradnici, zaposlenici, poslodavci, biznismeni, te radnici u zajednici. Mreže prirodne podrške mogu da osiguraju četiri tipa podrške: resursna podrška (materijali, finansijska sredstva, informacije i osoblje), moralna podrška kroz interakciju sa osobama, tehnička podrška, kao što su strategije, metode, pristupi ili ideje i evaluacijska podrška. Biti dio prirodne mreže podrške definira se u skladu s kvalitetom interakcija i dužinom posvećenosti osobama. Tokom vremena, prirodna

mreža podrške se razvija kroz kontinuirane, svjesne i smislene interakcije koje nude uzajamne koristi.

Ovakav pristup pružanja podrške omogućava osobi da: ima privatnost, te se u svom stanu/kući osjeća kao u vlastitom domu, određuje svoj dnevni raspored, izabere smislene aktivnosti rada u zajednici, koristi resurse zajednice kao i svi ljudi u zajednici. Ima mogućnosti cjeloživotnog učenja, kao i da razvija i njeguje bliske odnose sa rodbinom i prijateljima, partnerima, poznanicima i cjelokupnom zajednicom u kojoj se nalazi.

ZAKLJUČAK

Obitelj je najpogodnije mjesto za razvoj svake osobe. Međutim, nekada se dešava da se život u obitelji zamjeni životom u ustanovi. Takav način života zahtijeva podršku centra za socijalni rad. Stručne službe centra za socijalni rad bi trebale planirati, osigurati i koordinirati usluge na način na koji bi se zadržala cjelovitost obitelji, s namjerom pružanja potrebne podrške kako osobi s invaliditetom, tako i njenoj obitelji. Cilj je ostanak u obitelji i sprječavanje odlaska u ustanovu, koja nikada ne može ponuditi onu toplinu koju ima obitelj. Ukoliko iz nekog razloga, osoba ne može ostati u obitelji, tada bi stručna služba podrške trebala tražiti adekvatno rješenje u zavisnosti od situacije. Najznačajnija prepreka uključivanju osoba s invaliditetom u lokalnu zajednicu jeste kontinuirana praksa trajne institucionalizacije. Da bi se spriječio odlazak u ustanovu neophodni su resursi koje bi trebala omogućiti zajednica, tako da se osoba ne smješta u zavod, već da dobije svu potrebnu pomoć i podršku u prirodnom okruženju, tj. u lokalnoj zajednici.

Iskustva iz zemalja, kao što su: Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države pokazala su pozitivne promjene, koje su bile primjetne kako kod samih osoba koje stanuju u zajednici, tako i u samoj zajednici koja je počela da prihvata osobe s invaliditetom kao punopravne članove društva. Ovaj pristup podiže optimizam i poštovanje osoba s invaliditetom, njihovih obitelji i zajednice u kojoj žive. Sve osobe imaju pravo da učestvuju u zajednici i svima treba dopustiti da rastu i razvijaju se u svojoj okolini. Osobe koje žive u zajednici uče zajedno sa članovima svoje zajednice i imaju mogućnost da rade iste stvari kao i svi ostali. Slijedeći te primjere i iskustva, osnovano je osam zajednica za osobe s invaliditetom u Kantonu Sarajevo, koje su se pokazale funkcionalnim i pozitivnim. Projekat “*Život u lokalnoj zajednici za osobe s invaliditetom*” je zasnovan na ideologiji da

sve osobe imaju pravo da žive u vlastitim domovima, da ostanu u vezi sa svojim obiteljima i zajednicom iz koje su potekli, da biraju šta žele da rade, s kim, kada i kako žele raditi. Ovakav projekat u BiH je bio izazov, koji je naišao da razumijevanje i prihvatanje, ali ne treba zaboraviti da je ovakvom procesu potrebno određeno vrijeme da se pozicionira u društvu i da se omogući uspostavljanje stalnih, održivih i trajnih rješenja. Svi naponi do sada polaze od nevladinih organizacija. Međutim, njima je potrebna podrška države, koja treba da omogući podršku za održiv razvoj projekata, s ciljem uvažavanja prava i potreba osoba s invaliditetom, što će znatno poboljšati kvalitet života.

Ovim malim koracima, ali zaista značajnim za osobe s invaliditetom, pokazano je društvu da svi imaju jednake šanse i da svakome treba pružiti priliku. Danas zajednice predstavljaju modele koji mogu služiti kao primjer za osnivanje zajednica s podrškom u regionu. Međutim, postizanje prelaska sa institucionalnog zbrinjavanja i njege na pružanje usluga zasnovanih u zajednici, zahtijevat će velike napore unutar države, gdje će biti neophodno da osobe s invaliditetom i njihove obitelji postanu partneri i da budu aktivno uključeni u ovaj proces. Osobe s invaliditetom imaju ista prava da učestvuju u svojim zajednicama kao i svi građani jedne države, zbog toga svima je potrebno pružiti priliku i uslove za kvalitetniji život.

LITERATURA

1. Ibralić, F., Smajić, M. Osobe s invaliditetom, kontekstualni pristup. Tuzla; Denfas, 2007a.
2. Teodorović, B., Bratković, D. Osobe s teškoćama u razvoju u sustavu socijalne skrbi. Zagreb; Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet Sveučilište u Zagrebu, 2001.
3. Bratković D., Rozman B. Čimbenici kvalitete življenja osoba s intelektualnim teškoćama.
4. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 2006; 42 (2): 01-112.
5. Međunarodna Konvencija o pravima osoba s invaliditetom. Službeni glasnik BiH – „Međunarodni ugovori“, 2009; 11/09.
6. Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti osoba s invaliditetom Službeni glasnik BiH; 2003; 41/03.
7. Izvještaj: Pravo na život u zajednici: Ostvarivanje ovog prava za osobe sa intelektualnim invaliditetom u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Srbiji i Kosovu. Sarajevo: Handicap International za Jugoistočnu Europu, 2008.
8. Izvještaj: Izvan deinstitutionalizacije, Nestabilna tranzicija ka sistemu koji pruža mogućnosti u jugoistočnoj Evropi. Sarajevo: Handicap International, 2004.
9. Ibralić, F., Smajić, M. Samozastupanje osoba s mentalnom retardacijom. Tuzla: Denfas, 2007b.
10. Specijalni izvještaj o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Banja Luka, 2018.
11. Specijalni izvještaj o stanju u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba u razvoju u BiH. Institucija

- ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Banja Luka, 2010.
12. Bratković D., Bilić M., Alfrev M. Razvoj temeljnih vještina samoodređenja u osoba s intelektualnim teškoćama; Zbornik radova: Uključivanje i podrška u zajednici: 8. kongres s međunarodnim sudjelovanjem, Varaždin; Zagreb: Školska knjiga, 2010. Godišnji izvještaj Saveza Sumero. Sarajevo: Savez Sumero, 2012.
 13. Lesički J. Osobno usmjeren pristup pri individualnom planiranju za osobe s invaliditetom u institucionalnim uvjetima. Stančić: Centar za rehabilitaciju, 2011: 555-577.
 14. Brošura: Stanovanje u zajednici uz podršku. Zagreb: Udruga za promicanje inkluzije, 2009.